

แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา The Concept of Rain-Praying Rituals in Buddhism

พระครูบรรพตพัฒนชัย

Phrakhru Banphodphatthanachai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: aekkachai.ekawatthano@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน และ 2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมการขอฝนเป็นพิธีที่ปรากฏในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน พบในทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่เดิมนั้นเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น จนเมื่อประเทศไทยได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา พิธีกรรมการขอฝนจึงมีพิธีทางพระพุทธศาสนาร่วมด้วย พิธีกรรมการขอฝนที่ปรากฏในสังคมไทย เช่น การแสดงธรรมมังฉา การแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ การจุดบั้งไฟ การแห่ช้างเผือก เป็นต้น พิธีกรรมการขอฝนไม่ปรากฏในพระพุทธศาสนา แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุของฝนตกและในไม่ตกไว้ คือ 1. สาเหตุที่ทำให้ฝนตก ได้แก่ พระราชาทรงธรรม อำนาจของพระอินทร์ อำนาจของเทวดา และอำนาจของสัตว์มงคล 2. สาเหตุที่ทำให้ฝนแล้ง ได้แก่ พระราชาไม่ทรงธรรม พระราชาพูดเท็จ และมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม

คำสำคัญ : พิธีกรรม, การขอฝน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the concept of rain-asking rituals and 2. analyze rain-asking rituals in Buddhism. This is a documentary research.

The research results found that the rain-asking ritual has been a long-standing tradition in Thailand, found in all regions of Thailand. Originally, it was a ritual based on the beliefs of each locality. When Thailand was influenced

by Buddhism, the rain-asking rituals were also Buddhist rituals. Rain-asking rituals that appear in Thai society include the performance of the Dhammamachcha, the parade of the sandalwood Buddha, the lighting of rockets, and the parade of white elephants. The rain-asking ritual does not appear in Buddhism, but the Tripitaka mentions the causes of rain and its non-rain: 1. The causes of rain include the righteous king, the power of Indra, the power of gods, and the power of sacred animals. 2. The causes of rain include the unrighteous king, the king telling lies, and humans not following the Dhamma.

Keywords: Rituals, Rain-Asking, Buddhism

บทนำ

พิธีกรรมการขอฝน หรือ พิรุณศาสตร์ เป็นอีกหนึ่งประเพณีความเชื่อที่พบได้ในหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมที่อาศัยน้ำฝนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ซึ่งหากในช่วงฤดูกาลที่ทำการเกษตรเกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็ย่อมส่งผลต่อการเพาะปลูกและการทำมาหาเลี้ยงชีพ ดังนั้น ในสมัยโบราณยุคที่มนุษย์ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังการบงการหรือบันดาลให้ฝนตก โดยจะมีการจัดทำพิธีขอฝนกับเทวดาฟ้าดินและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละกลุ่มชน ซึ่งความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติและวิญญูณนี้ ถือเป็นต้นกำเนิดของและพัฒนาการของศาสนาต่างๆ (พระครูนนทเจติยาภิบาล (สักขี ไซยา), 2560: 23)

ความเป็นมาของพิธีกรรมการแห่ช้างเผือกขอฝนมีสัญลักษณ์ที่แสดงออกในพิธีกรรมตามระบบสัญลักษณ์โดยวัตถุคือ ช้างเผือก ที่เชื่อมโยงมาจากเรื่อง “พระเวสสันดร” เป็นช้างเผือกที่เป็นสัตว์พาหนะของพระเวสสันดร มีชื่อว่า “ปัจฉยนาเคนทร์” เชือกนี้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ อยู่เมืองใดเมืองนั้นก็จะมีอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านนำช้างเผือกหรือช้างปัจฉยนาเคนทร์เชือกนี้มาแห่เพื่อต้องการความอุดมสมบูรณ์ ต้องการให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการแห่ช้างเผือกขอฝนชาวล้านนา เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลส่งผลทำให้เกิดภัยแล้งชาวล้านนาจะช่วยกันทำรูปช้างเผือกเพื่อใช้ประกอบพิธีแห่ขอฝน โดยสร้างเป็นรูปช้างโครงสร้างไม้ไผ่ ผูกติดกับแคร่หามแล้วเอาไปไม่มามัดติดตาม

โครงสร้างข้าง เอาฝ่ายหรือสำลิติตตามโครงสร้างข้าง เสร็จแล้วก็ประดับไว้บนรถยนต์กระบะประดับด้วยผ้าและดอกไม้ ชาวบ้านตั้งขบวนที่หน้าวัดแห่งข้างเผือกไปพักที่ทุ่งวังข้างงาม จะมีพิธีบวงสรวงทุ่งวังข้างงาม โดยมีพระภิกษุเป็นให้ศีลพรและรับผ้าป่า มีการรำดาบถวายทุ่งวังข้างงามเสร็จแล้วเคลื่อนขบวนแห่ไปที่วัดห่างฉัตรเพื่อหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน เสร็จแล้วเคลื่อนขบวนแห่ไปที่ต้นน้ำดอยขุนตาล จัดสถานที่พร้อมแล้วเริ่มต้นด้วยการไหว้พระรับศีล ปู่จ่านอาราธนาธรรม พระสงฆ์เทศนาธรรมเรื่องมัจฉาพระยาปลาช่อน จากนั้นปู่จ่านกล่าวเวณتانขอน้ำฟ้าสายฝน พระภิกษุให้พระพร ปู่จ่านนำกล่าวแผ่ส่วนบุญเป็นอันเสร็จพิธี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องการขอฝนในพระพุทธศาสนาและเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดการขอฝนในล้านนา เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินพิธีกรรมที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาและได้ผสมลัทธิที่ดียิ่งต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน
2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมของฝนในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมายขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการขอฝนในคัมภีร์พระไตรปิฎก และการวิเคราะห์พิธีกรรมการขอฝนในพระพุทธศาสนา

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน

3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย

4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน

พิธีกรรมขอฝนหรือตำนานพิรุณศาสตร์ของไทยในอดีต ถือเป็นพระราชพิธีสำคัญ เพราะมีคนบางพวกเชื่อว่า ดิน ฟ้า อากาศ มักเป็นไปตามพระราชจริยวัตรหรือการประพฤติของพระเจ้าแผ่นดิน จึงมีเรื่องราวแต่โบราณกาลว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงทรมานพระองค์เพื่อให้ฝนตก ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกาว่า “พระเจ้าแผ่นดิน ลงบรรทมอยู่ในลานพระเจดีย์ด้วยตั้งอธิษฐานว่าถ้าฝนไม่ตกลงมาข้างลานพระเจดีย์ จนพระองค์ลอยขึ้น ก็จะไม่เสด็จลุกขึ้น” (พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, 2541: 46-52)

พิธีกรรมขอฝนในประเทศไทยมีหลักฐานปรากฏอยู่ทุกยุคสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) พิธีกรรมการขอฝนสมัยกรุงสุโขทัย

สมัยสุโขทัยพิธีขอฝนหรือพิธีพิรุณศาสตร์เป็นพระราชพิธีที่จัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี ในหนังสือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ หรือนางนพมาศ พระสนมเอกของพระร่วง กล่าวถึงพระราชพิธีครั้งกรุงสุโขทัยว่า เดือน 9 ทำพระราชพิธีพิรุณศาสตร์ตั้งเกย 4 เกย หน้าเทวสถาน มีอ่างทองสัตตโลหะ 4 อ่าง ปลูกข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ปลูกถั่ว ปลูกงา ปลูกมะพร้าว และปลูกหญ้าแพรก หญ้าละมาน (ละมาน-ข้าวป่าชนิดหนึ่ง) ตามลำดับ วางไว้หน้าเกย พราหมณาจารย์ทำพิธีบวงสรวงสังเวยพระเป็นเจ้า แล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า ขอให้ฝนตกชุกทั่วทุกนิคมคามเขตขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานครสุโขทัยราชธานีบุรีรัฐให้ชุ่มแช่ชาติสาลีอันมีพรรณต่างๆ ซึ่งเป็นของเลี้ยงชีพประชาชนหญิง สมณพราหมณาจารย์ทั่วทั้งแผ่นดิน จงบริบูรณ์ด้วยเม็ตรวงปราศจากด้วงแสน ด้วยอำนาจวิสสวลาหและพรพระสยาม...ประการหนึ่งติดชาติต่างพรรณอันเขียวขจีงดงามด้วยยอดและใบ มีหญ้าแพรกหญ้าละมานเป็นต้น สำหรับเป็นโภชนาหาร ช่างม้า โค กระบือ ขอจงงอกงามตามชายหนองคลองน้ำไหล ด้วยอำนาจวิสสวลาหให้บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, 2506: 541-542)

เมื่อกล่าวคำอธิษฐานแล้ว พราหมณาจารย์ ทั้ง 4 ผู้ถือพระเวทเพทางคสาตรแต่งกายสยายมวยผม นุ่งอุทกสภาฏถือธงประภากรศรีมอดุจเมฆสีดามีตฝน มียันตร์พระรณะสารทตามขอบข้างละ 4 คู่ ปักบูชาไว้คนละคัน พระครูพรหมพรตเป่าสังข์เดินนำหน้า พราหมณาจารย์ผู้ทำพิธีแห่ห้อมออกจากพระทเวะสถานไปประจำอยู่ที่เกย หนึ่งคนต่อหนึ่งเกย หลังจากนั้นพราหมณาจารย์ผู้ทำพิธีแต่ละคนต่างคนต่างอ่านโองการ ประกาศแก้ววิสสวลาหตามตำหรับอิศวรเวทขอฝนและโบกธงจนครบสิ้น ครบวาระ 3 รอบ แล้วลงจากเกยกลับมาที่เทวสถานจาก

นั้นพราหมณาจารย์จะสลับสับเปลี่ยนขึ้นเกยโบกธงบริการมร่ายมนตร์วันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น จนครบ 3 วัน เป็นอันเสร็จพิธีขอฝนตามตำรับไตรเพทของพราหมณ์ (หลวงประจักษ์ศรีสมุทร (อุดม ทัดตานนท์), 2505: 81-82)

2) พิธีกรรมขอฝนสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยามีพระราชพิธีต่างๆ ทุกเดือนในหนึ่งปี ที่เรียกว่ากันพระราชพิธีสิบสองเดือน ส่วนใหญ่ก็เพื่อให้แผ่นดินมีความสมบูรณ์และเพื่อความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ธัญญาหาร พระราชพิธีต่างๆ มักจะเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ดังปรากฏระเบียบอยู่ในกฎหมายตราสามดวง “กฎหมายเทียรบาล” ว่า เดือนหกมีพิธีจรดพระราชนั่งคัล หรือ พระราชพิธีแรกนา ซึ่งกระทำติดต่อกันมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลปัจจุบัน นอกจากนี้ถ้าฝนไม่ตก พระเจ้าแผ่นดินยังมีพระราชภาระที่จะต้องประกอบพระราชพิธีพิรุณศาสตร์หรือขอฝน (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2547: 43-44) แม้ไว้ในกฎหมายเทียรบาลจะไม่ได้กล่าวถึงพระราชพิธีขอฝน แต่ในตำราพราหมณ์มีว่า “เดือนเก้า พระราชพิธีพิรุณศาสตร์ มหาเมฆบูชา” ในจดหมายเหตุ คำให้การขุนหลวงหาวัด หรือเจ้าฟ้าอนุกรมพร กล่าวว่า “ถ้าฝนไม่ตก ให้เอาคำโองการออกอ่าน ฝนก็ตก” โดยคำโองการที่กล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมโกศด้วยความเชื่อเรื่องฤกษ์ซีไพร่มาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยราชพิธีพิรุณศาสตร์จะเริ่มเมื่อเวลาบ่าย 3 โมง พราหมณ์เชิญรูปฤกษ์ลโยภโยภูนั่ง 1 รูป ยืน 2 รูป มาตั้งที่แท่นกลางแจ้ง หน้าหอพระราชพิธีเก่าในพระราชวัง มีกระบะเครื่องบูชา รูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ ย่างบริขารกฐิน ขุนหมื่นพราหมณ์อ่านเทพชุมนุมจบหนึ่ง เป่าสังข์ 2 คน อ่านโองการและเป่าสังข์วันละ 3 จบ ทุกวัน รูปพระฤกษ์นั้นตั้งกรำแดดกรำฝนไว้ตลอดกาล พระราชพิธีคำโองการเทพชุมนุมนั้น ค่อนข้างยืดยาวและไม่เป็นสาระเรื่องราวภายหลังจึงเลิกไป (สุทธิรักษ์ โกช่วย, 2559: 11-12) ทำให้เห็นว่าเดิมแล้วพิธีขอฝนหรือพิธีพิรุณศาสตร์ตามความเชื่อดั้งเดิมนั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ ในการขอฝนจะใช้รูปปั้นฤกษ์เป็นสิ่งสื่อสารบันดาลทำให้ฝนตก ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นสิ่งอื่นแทน

3) พิธีกรรมขอฝนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หลักฐานในตำราพระราชพิธีกล่าวสั้นๆ ว่า “เดือนเก้า เป็นพระราชพิธีพิรุณศาสตร์” เป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชพิธีในเดือนเก้าที่กระทำในสมัยรัตนโกสินทร์ (ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร, 2546: 54) กำหนดเป็นพระราชพิธีจร ไม่ได้จัดเป็นประจำทุกปี มีการจัดมาแล้วหลายครั้งจะประกอบเฉพาะเมื่อบ้านเมืองเกิดฝนแล้งหรือมีทุพภิกขภัย ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 3 มีพระราชพิธีแบบพราหมณ์ที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 พิธีขอฝนมีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ พิธีสงฆ์นั้นเกิดขึ้นในภายหลัง ส่วนพิธี

พราหมณ์ก็ไม่เหมือนกับสมัยกรุงสุโขทัย พิธีทั้งสองอย่างทำพร้อมกัน แต่พิธีพราหมณ์แยกไปทำต่างหาก โดยออกไปตั้งโรงพิธีที่ทุ่งส้มบ่อย ปลูกเกยที่หน้าโรงพิธี ชุดสระมีรูปเทวดา นาค และปลา เหมือนสระที่สนามหลวง แล้วปั้นเมฆ 2 รูป ชายและหญิง วันแรกตั้งพระราชพิธี มีการแห่พระผู้เป็นเจ้าของได้แก่ เทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมชวตา และพระมหาพิชเนศวร ไปยังโรงพิธี ในเวลาเช้าพระมหाराชครูขึ้นบนเกยอ่านพระเวท และโบกธงผ้าขาว ราวรายยันต์พิรุณศาสตร์ 3 ครั้ง พราหมณ์โหราจารย์ 8 คน นั่งล้อมเทวรูป สวดคาถา ชักประจำ ตั้งแต่เช้าถึงเพล ช่วงหนึ่ง และจากบ่ายจนถึงแดดหลบ พระมหाराชครูขึ้นเกยโบกธงอีกครั้งหนึ่ง สวดคาถา ชักประจำ จะเปลี่ยนไปตามวันจนครบทั้ง 7 วัน เป็นอันเสร็จพิธีแล้วแห่พระผู้เป็นเจ้าของกลับเทวสถาน

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดเรื่องพิรุณศาสตร์ในสังคมไทยมีความเชื่อว่าพิธีกรรมการขอฝนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งพิธีขอฝนเป็นพระราชพิธีสำคัญที่พระกษัตริย์จำเป็นต้องทำให้แก่ประชาชนเป็นประจำทุกปี เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่อาณาประชาราษฎร์ในการทำเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลักของชาวไทย ทั้งนี้คนสมัยก่อนเชื่อว่าฝนจะตกหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับพระราชกิจวัตรของกษัตริย์ หากกษัตริย์ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดู แต่ถ้ากษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดู ต่อมาพิธีขอฝนได้นำมาทำในช่วงฤดูที่ฝนแล้ง ฝนไม่ตก ข้าวยาก หนักแก่งเท่านั้น และยังมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมขอฝนของคนไทย ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีมานาน อยู่คู่กับสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม จำเป็นเป็นที่จะต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ในงานด้านการเกษตร ด้วยเหตุที่ฟ้าฝนชลประทานไม่ตกต้องตามฤดูกาล คนไทยจึงอยู่หนึ่งดูตายไม่ได้เพื่อความอยู่รอดจึงต้องหาวิธีอะไรสักอย่างที่จะทำให้ฝนตกลงมาจึงเกิดพิธีกรรมการขอฝนขึ้น ในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องการขอฝนยังมีอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทย ปีใดที่ฝนแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลพระเจ้าแผ่นดินก็จะทรงทำพิธีพิรุณศาสตร์ ขณะที่ชาวบ้านจะชักชวนกันทำพิธีกรรมขอฝนเช่นกัน

การขอฝนในล้านนา

พิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวเมืองดั้งเดิม คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ (ผี) ผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ จนเกิดพิธีกรรมการขอฝน 15 พิธีกรรม โดยแยกเป็นพิธีกรรมทางพุทธ พราหมณ์และผี ดังนี้ (สุทธิรักษ์ โภช่วย, 2559: 29-30)

1) พิธีกรรมขอฝนทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ (1) พิธีกรรมการแห่พระเจ้าฝนแสนห่าขอฝน (2) พิธีกรรมการฟังธรรมพระยาปลาซ่อนขอฝน (3) พิธีกรรมสงฆ์พระธาตุม่อนเปี้ยะขอฝน (4) พิธีสลากภัตขอฝน (5) พิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทน์

2) พิธีกรรมทางผี ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีฝ่ายขอฝน

3) พิธีกรรมที่ผสมผสาน ได้แก่ (1) พิธีจับอกไฟขอฝน (2) พิธีสวดคาถาขอฝน (3) พิธีแห่ช้างเผือกขอฝน (4) พิธีแห่ปลาช่อนขอฝน (5) พิธีสืบชะตาเขื่อนขอฝน (6) พิธีแห่มอมขอฝน (7) พิธีแห่นางแมวขอฝน และ (8) พิธีแห่ตุ๊กตาขอฝน

2. วิเคราะห์พิธีกรรมการขอฝนในพระพุทธศาสนา

พิธีขอฝนปรากฏอยู่ในแทบทุกส่วนในสังคมไทย โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานของไทยที่มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการขอฝนอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งปัจจุบันจะประเพณีการขอฝนก็ยังปรากฏอยู่ไม่ได้สูญหายไปเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่ชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวนาที่ต้องอาศัยฝนจากธรรมชาตินั่นเอง เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้ชาวนาเดือดร้อน ไม่สามารถทำเกษตรเลี้ยงชีพเพราะผลผลิตทางการเกษตรไม่ดีจึงมีพิธีกรรมการขอฝนขึ้นมาเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลฝนให้ตกลงมานั่นเอง ในแต่ละภูมิภาคก็จะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกัน ทางภาคเหนือมีการฟังธรรมคาถาปลาช่อน พิธีแห่หางแมว เป็นต้น ส่วนภาคอีสานมีการทำบุญบังไฟ แห่หางแมว เทศน์พญาคันทก เป็นต้น

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่านิยาม 5 (พระครูสิริสุตานุยุต, 2565: 107) หมายถึง กำหนดอันแน่นอน, ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ, กฎธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นตามธรรมชาติแห่งตุปัจจย เป็นเรื่องของปัจจยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่ากฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่ากำหนดที่แน่นอน หรือแนวทางที่แน่นอน ได้แก่ นิยาม 5 ได้แก่

- 1) อุดุนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะดินน้ำอากาศ และฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์
- 2) พีชนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรมเป็นต้น
- 3) จิตตนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต
- 4) กรรมนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ

5) ธรรมนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และอาการที่เป็นเหตุ เป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย

นิยามทุกอย่างดำเนินไปตามกฎทั้ง 5 ประการนี้ทั้งสิ้น ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม 4 กฎย่อยข้างต้น แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องธรรมนิยามและจิตตนิยาม แต่ก็ไม่ปฏิเสธเรื่องอุดุนิยามและพีชนิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้สอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่อง

ธรรมนิยามที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล

พระพุทธศาสนากล่าวถึงกฎธรรมชาติประเภทแรกอันเป็นความแน่นอนตามธรรมดาที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิความร้อน ฝน ฟ้า และสภาพภูมิอากาศตามธรรมชาติ กฎนี้ว่าด้วยเรื่องของวิวัฒนาการของธรรมชาติทั้งในด้านความเจริญและความถดถอย สภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบในอดีตกาลเป็นตัวอย่งที่ดีของพัฒนาการด้านความเจริญของธรรมชาติ ในขณะที่ยวกันสภาพแวดล้อมในปัจจุบันก็เป็นตัวอย่งของพัฒนาการด้านความเสื่อมโดยเริ่มเข้าสู่ภาวะถดถอยดังปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ การละลายตัวอย่งรวดเร็วของภูเขาน้ำแข็งทางขั้วโลกเหนือ ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิความร้อนของโลกและระดับน้ำทะเลที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกเหล่านี้เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนตามธรรมดาดังที่พระพุทธโฆสจารย์ได้แสดงไว้ว่าเป็นความแน่นอนของฤดูกาล “ในชนบทนั้นๆ ในกาลนั้นๆ การเก็บดอกไม้และผลไม้เป็นต้นต้น โดยตัดครั้งเดียวเท่านั้น ลมพัด ลมไม่พัด แดดกล้า แดดอ่อน ฝนตก ฝนไม่ตก ดอกบัว กลางวันแยม กลางคืนหุบ อย่างนี้เป็นต้น เป็นอุตุนิยาม” (सानุ มหัทธนาตุล, 2558: 1-15)

แสดงให้เห็นถึงความแปรปรวนไม่คงที่ของอุณหภูมิอันเกิดจากพลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งส่งผลต่อการออกดอกออกผลของ พืชพันธุ์ ดอกไม้ และต้นไม้, ลม แสงแดด และฝนที่ตกตามฤดูกาลที่แตกต่าง รวมถึงกลางวันและกลางคืนที่เป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์และพฤติกรรมของธรรมชาติ ในอรรถกถาแม้ว่าอรรถกถาจารย์จะกล่าวถึงอุตุนิยามในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางอุณหภูมิ แต่ไม่ได้กล่าวถึงความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิเป็นสภาพความเปลี่ยนแปลงของฝน ฟ้า และอากาศในระดับที่รุนแรงที่สุดภายใต้กฎแห่งอุตุนิยาม

สาเหตุทำให้ฝนตกในพระพุทธศาสนา

ปรากฏการณ์ฝนตกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามีเหตุปัจจัย ได้แก่

1) มนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม พระพุทธศาสนาเชื่อว่าการที่พระราชาผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล ดังที่ปรากฏในอัมมิกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสงฆ์สาวกทั้งหลายว่า “ในเวลา ที่พระราชาตั้งอยู่ในธรรม...ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจรไปสม่าเสมอ...หมู่ดาวนักษัตรก็โคจรไปสม่าเสมอเมื่อหมู่ดาวนักษัตรโคจรไปสม่าเสมอ...คืนและวันก็หมุนเวียนไปสม่าเสมอ...เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปสม่าเสมอ...ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปสม่าเสมอ...ลมก็พัดไปสม่าเสมอ...พวกเทวดาก็ไม่ขัดเคืองใจ...ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 70: 114)

2) ท้าวสักกะจอมเทพ (พระอินทร์) พระอินทร์มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาททั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาจำนวนมาก พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น จะปรากฏด้วยคำว่า ท้าวสักกะ, ท้าวสักกะเทวราช และพระอินทร์ (มนตรีสิริโรจนานันท์, 2561: 44-63) พระอินทร์สามารถลดบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นได้ในธัมมิกสูตร ได้กล่าวถึงการบันดาลฝนของท้าวสักกะเทวราชให้ต้นไทรใหญ่ล้มจนส่วนที่เป็นรากอยู่ด้านบนว่า “ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูธระของพระเจ้าโกรพยะมี 5 กิ่ง...มีผลอร่อยเหมือนรวงผึ้งเล็ก...ต่อมาบุรุษคนหนึ่งบริโภคผลของต้นไทรใหญ่แล้วหักกิ่งหลีกไป...ทำให้ต้นไทรไม่ออกผลต่อไป” พระเจ้าโกรพยะจึงเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะ ท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดโค่นต้นไทรใหญ่ล้มลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 54: 527-528)

3) ฝนตกด้วยฤทธิ์ของพระมหกะ ฝนตกด้วยอำนาจของพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรนี้ เป็นการบันดาลฝนของพระมหกะซึ่งสมัยนั้นเป็นพระผู้มีพระภาคอรหัน วันนั้นอากาศร้อนมากพระมหกะเห็นพระเถระเดินด้วยความทุกข์จากความร้อน จึงบันดาลฝนให้ความร้อนหายไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 346: 378)

4) วัสสวลาหกบันดาลฝน ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงฝนที่เกิดด้วยอำนาจของเทวดาซึ่งปรากฏในวัสสวลาหสูตร โดยมีใจความว่า ภิกษุได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางครั้ง” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ เทพพวกวัสสวลาหมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า “ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง” เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ฝนจึงมีภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางครั้ง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 17 ข้อ 606: 373)

5) ฝนตกด้วยการอ้อนวอนของปลาพระโพธิสัตว์ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงปลาโพธิสัตว์ได้ขอฝนจากปักษุณเทพ ความว่า ปลาพระโพธิสัตว์กล่าวกับปักษุณเทพให้บันดาลฝนให้ตกลงมาเพื่อช่วยเหลือฝูงปลาทั้งหลายให้รอดพ้นจากฝูงกาที่มาจิกกิน

6) ฝนตกด้วยอำนาจของช้างปัจจัยนาเคนทร์ ในเวสสันดรชาดกมีเรื่องราวการบันดาลฝนของช้างนามว่าปัจจัยนาเคนทร์ โดยในสมัยนั้นในเมืองกาลิงครัฐเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าไม่สมบูรณ์ ประชาชนในเมืองเกิดความอดอยากลำบาก พระราชาแห่งเมืองกาลิงครัฐจึงเลือกพรหม 8 คน ไปทูลขอช้างจากพระเวสสันดร เมื่อพราหมณ์ทั้ง 8 นำช้างไปปัจจัยนาเคนทร์ไปเมืองกาลิงครัฐแล้วก็เกิดฝนตกขึ้นในเมืองในที่สุดและได้นำช้างคืนสู่เจ้าของตามเดิม

สาเหตุทำให้ฝนแล้งในพระพุทธศาสนา

1) มนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อมนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม คือ พระราชาผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล ตรงกันข้ามหากพระราชาผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงโทษของมนุษย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมอันดีงามทำให้ธรรมชาติเกิดความวิปริตปั่นป่วนสร้างเดือดร้อนไปถึงเทวดาผู้บันดาลฝน ทำให้เทวดาเกิดความไม่พอใจและไม่บันดาลให้กับมนุษย์จนมนุษย์เกิดความเดือดร้อนไม่สามารถทำการเกษตรได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 70: 114)

2) พระราชาไม่ทรงธรรม ในมณีโจรชาดกได้กล่าวถึงภัยของพระราชาผู้ที่ไม่ประกอบด้วยธรรมว่า “ในรัชสมัยของพระราชาผู้ไม่ทรงธรรมในกาลไม่สมควรตก ฝนก็ตกในกาลสมควรจะตก ฝนก็ไม่ตกพระราชาผู้ไม่ทรงธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 88: 87)

3) พระราชาทรงกล่าวเท็จ การที่พระราชากล่าวเท็จพูดโกหกเป็นเหตุทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาลนี้ปรากฏในเจติยราชชาดก เหตุของการกล่าวเท็จเกิดจากโกรกล้มพหุพราหมณ์ต้องการเป็นใหญ่ต่อจากพี่ชายได้ใช้กลอุบายหลอกหลวงให้พระเจ้าอุปริจราชทำการมูสาวาท ทำเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ จะให้ผู้ใหญ่คืนฐานันดรให้แก่เด็ก มหาชนต่างสนใจกันเป็นอันมาก กบิลดาบสอดีตอำมาตย์คนเดิมทราบความดังนั้นจึงได้มาเตือนพระเจ้าอุปริจราชและได้กล่าวถึงโทษของการกล่าวมูสาวาทว่า “พระราชาพระองค์ทรงทราบอยู่ ถูกเขาถามปัญหาแล้วแก้งทำมูสาวาท พยากรณ์ปัญหานั้นไปเสียอย่างอื่น ในแว่นแคว้นของพระราชาองค์นั้น ฝนย่อมตกในเวลาไม่ใช่ฤดูกาล ย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 48: 293)

กล่าวโดยสรุปแล้วเหตุที่ทำให้ฝนแล้งในพระพุทธศาสนานั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยเป็นเหตุ คือ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ที่สังเกตได้ชัดคือ เมื่อมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในศีลก็จะทำให้เกิดผลเสียต่างๆ ตาม โดยเฉพาะกษัตริย์พระเจ้าแผ่นดินจะส่งผลมากกว่าประชาชนธรรมดา อาจเป็นเพราะว่าพระราชาเป็นผู้แลสุขทุกข์ของประชาชน เมื่อพระราชาให้ความดูแลปกครองโดยธรรม ประชาชนก็จะมีความสุขตั้งอยู่ในคุณงามความดี ตรงกันข้ามเมื่อพระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้เกิดอธรรมความชั่วขึ้นในประเทศ ความเป็นอยู่ของประชาชนก็จะลำบาก ทำให้เกิดสงครามต่อสู้ทำลายกัน ส่งผลให้ธรรมชาติได้รับผลกระทบไปด้วย ด้วยเหตุนี้เองฝนจึงไม่ตกต้องตามฤดูกาล

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝน ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมการขอฝนในสังคมไทยนั้นมีหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้ผสมผสานเอาพิธีทางพระพุทธ

ศาสนาไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมขอฝนด้วย เช่น พิธีแห่ช้างเผือก พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อน พิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระปิ่นแก้ว อินทพลโย (วิทไล)** (2564) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพิธีกรรมการขอฝนในล้านนา โดยศึกษาพิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยสำคัญสรุปว่า การขอฝนในสังคมไทยมีอยู่ทุกภาค มีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก ในภาคเหนือ มีพิธีขอฝนหลายรูปแบบ ได้แก่ พิธีแห่พระเจ้าฝนแสนห่า พิธีจิบอกไฟ (จุดบั้งไฟ) บูชาพญาเถน พิธีแห่ช้างเผือก พิธีแห่ปลาช่อนขอฝน เป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อนุชน หวลทรง และคณะ** (2558) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระเจ้าฝนแสนห่าและมอมกับพิธีกรรมขอฝน” พบว่า บทบาทของพระเจ้าฝนแสนห่าและมอม พบว่า บทบาทหลักคือใช้แห่ขอฝน และบทบาทที่เพิ่มเติมมาคือ ใช้ในการขอพร อธิษฐาน บนบานศาลกล่าวขอให้หายจากโรคภัย ขอให้มียุตร ขอให้สอบติดข้าราชการและขอให้ขายที่ดินได้ คุณค่าพระเจ้าฝนแสนห่าและมอม พบว่า เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของชุมชนที่เห็นว่าพระเจ้าฝนแสนห่าและมอมเป็นทางเลือกสุดท้ายที่เป็นที่พึ่งให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูนนทเจดีย์ภิบาล (ลักขิไชยา)** (2560) ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อน” พบว่า คติความเชื่อพิธีขอฝนพบได้ในหลายวัฒนธรรมของชนชาติไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมที่ใช้น้ำฝนเพื่อการเกษตรกรรมเป็นหลัก สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิมและพิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ ซึ่งคติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนามีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อในพระพุทธศาสนา เช่น กรณีคัมภีร์ธรรมมัจฉาพญาปลาช่อน ซึ่งมีที่มาจากพระคาถาในมัจฉาตก โดยพิธีกรรมนี้จะเป็นการจำลองสถานที่เหมือนท้องเรื่องในชาตก มีจัดทำเครื่องสักการบูชา และพิธีเทศนาธรรม มีการจัดขึ้นเฉพาะในปีที่ฝนแล้งเท่านั้น

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยเรื่อง แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

การกระทำของมนุษย์มีผลปัจจัยทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล และทำให้ฝนแล้งไม่ตกตามฤดูกาล สมัยใดที่มนุษย์ตั้งมั่นทำความดีอยู่ในธรรม ก็จะทำให้เทวดาชอบใจ จึงดลบันดาลส่งฝนให้ตกต้องตามฤดู ทำให้มนุษย์ได้ทำการเกษตรเลี้ยงชีพ มีอาหาร มียารักษาโรค ใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ในทางตรงกันข้ามถ้าเมื่อใดที่มนุษย์ทำกรรมหยาบช้า ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ประกอบคุณงามความดี ก็ทำให้เทพดาผู้บันดาลฝนไม่ชอบใจ และไม่บันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ก็บันดาลฝนเลย ส่งผลให้ไม่สามารถทำการเกษตร เกิดสถานการณ์ข้าวยากหมากแพง เป็นหน้าที่ของพระราชาผู้ปกครองที่จะต้องดูแลประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรม

บรรณานุกรม

- ฉัตรบริรักษ์ ศรีวิวัฒน์สาร. (2546). “การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร”. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. (2541). *ตำนานการขอฝน*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พระครูนนทเจติยาภิบาล (สักขี ไชยา). (2560). การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศนาคัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาซ่อน”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

พระครูสิริสุตานุยุต. (2565). “**พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**”. ลำพูน: วิทยาลัยสงฆ์
ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2547). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดย
พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 18**. กรุงเทพมหานคร: รุ่ง
ศิลป์การพิมพ์.

พระปิ่นแก้ว อินทปถุญญ (วิทไล). (2564). “การศึกษาพิธีกรรมการขอฝนในล้านนา โดย
ศึกษาพิธีแห่งพระเจ้าไม้แก่นจันทน์ วัดป่าต้นหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มนตรี สิริโรจนานันท์. (2561). “พระอินทร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารมหา
จุฬาริชาการ**. 5 (1): 44-63.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

सानู มหัทธนาตุล. (25 มีนาคม 2561). **คำตอบของพระพุทธศาสนาเรื่องความเสื่อมโทรมทาง
สิ่งแวดล้อมภายใต้กรอบนิยาม 5**. สืบค้นเมื่อ 5 เมษายน 2567, จาก [https://
www.mcu.ac.th/article/detail/406](https://www.mcu.ac.th/article/detail/406)

สุทธิรักษ์ โกชวย. (2559). “สัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่และคุณค่าของพิธีกรรมการขอฝน”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

หลวงประจักษ์สรรชฌุการ (อุดม ทัดตานนท์). (2505). **นางนพมาศ หรือ ตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์**, ธนบุรี: โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ.

อนุชน หวลทรง และคณะ. (2558). “พระเจ้าในแสนท่าและมอมกับพิธีกรรมขอฝนให้เป็นมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”. **รายงานการวิจัย**. กระทรวงวัฒนธรรม.